

SZEMÉLYAZONOSSÁGI VIZSGÁLATOK A MAGYAR JAKOBINUSOK CSONTVÁZAIN

Írta: DR. BARTUCZ LAJOS egyet. tanár

Az antropológiát hazánkban némelyek még ma is teljesen elméleti tudománynak tekintik, melynek a gyakorlathoz, a mindennapi élethez vajmi kevés köze van.

Pedig részben szovjet, részben nyugati kezdeményezések nyomán, a mi tudományunkban is mind erőteljesebb mértékben és mind több irányban bontogatja szárnyait az ún. „*alkalmazott antropológia*”, amely érintkezést keres a mindennapi élet szükségleteivel, eseményeivel, különböző használati tárgyainak a valódi közszükséglet arányaiban való helyes készítésével. Fontos támpontot szolgáltat az apasági perek eldöntésében, az ifjúság testi fejlődésének értékelésében, bűnügyi esetek felderítésében, a történeti események, személyek és forrásadatok igazolásában, régi vagy mai emberek arcvonásainak, szomatikus jellegeinek a csontok alapján való rekonstruálásában, a népek őstörténetének, ethnogenetikai problémáinak, demographiai és palaeopathológiai viszonyainak megvilágításában, — hogy csak néhány példát említsek a sok közül.

Ez alkalommal az antropológiának a történettudományokkal való kapcsolatát óhajtom kissé megvilágítani, a Magyar Jakobinusok sokáig ismeretlen sírjainak megkeresése és a talált csontvázakon két ízben is végzett személyazonossági vizsgálatok alapján.

1. A magyar Jakobinusok kivégzése

165 évvel ezelőtt, 1795 tavaszán, két részletben játszódott le a véres történelmi esemény. Ferenc császár a Vár alatti „generális kaszáló réten”, a mai Vérmezőn, május 20-án reggel, lefejeztette a magyar Jakobinus mozgalom öt vezetőjét: *Martinovics Ignác* szászvári apátot, volt egyetemi tanárt és udvari vegyészt, *Laczkovics Jánost*, az egykori svadronos kapitányt, *Hajnóczy Józsefet*, Szerém vármegye volt alispánját, a fiatal *Szentmarjay Ferencet*, Orczy báró titkárát és *Sigray Jakab* grófot, a dunántúli kerületi Tábla számfeletti ülnökét.

Két héttel később június 3-án, hasonló sors érte a szabad gondolat két lelkes ifjú hívét: *Szolarcsik Sándor* nevelőt és *Őz Pál* ügyvédet.

A kegyetlen kivégzés a legnagyobb nyilvánosság előtt, de roppant elővigyázattal, katonai óvintézkedések kíséretében történt.

A nagy nyilvánosság előtt, szinte színpadiasan előkészített és lefolytatott kivégzéssel az akkori kormányzatnak nyilvánvalóan kettős célja volt: egyfelől a lelkek teljes megfélemlítése s másfelől a vértanúkkal együtt a gondolat szabadságának is az eltemetése. A véres

színjáték szerzői azt akarták, hogy nyugalmukat még az emlékezés se zavarja. Amennyire nyilvánosan és megfélemlítően ment végbe ugyanis maga a kivégzés, annyira titokban, feledtetően történt a temetés.

Jellemző erre a kettősségre, hogy amíg a kivégzés indokolását több ezer példányban kinyomatták és a nép között osztogatták, és a hivatalos jelentések is az udvar felé a kivégzés lefolyásáról részletesen beszámoltak, addig magáról a temetésről, annak helyéről, idejéről és módjáról, szinte teljesen hallgattak.

Igy azután hiába ébredt fel később a nemzeti kegyelet érdeklődése irántuk több ízben is: Deák Ferenc, Kossuth Lajos, majd Beöthy Ödön személyében. Hiába volt a fővárosi és főleg a budai közönség többszöri felbuzdulása, majd a „Budapesti Ujság” cikksorozata 1909-ben, hogy: kutassák fel a magyar Jakobinusok ismeretlen sírjait. Nem volt semmi biztos alap, melyen a kutatások elindulhattak volna.

2. Kutató ásatás a sírok megkeresésére

Csak néhány homályos, egymásnak ellentmondó, pár soros híradás említette a temetés helyét. Volt pl. olyan vélemény, amely úgy tudta, hogy a kivégzés helyén, magán a Vérmezőn, földelték el őket. Viszont magáról a kivégzés pontosabb helyéről is többféle szájhagyomány keringett.

Sághy Ferenc szerint: „a város temetőjén kívül”, a Magyar Hirmondó szerint: „a Polgári temetőn kívül”, W. E.-nek Illésházy Miklós grófhöz intézett egykorú levele szerint: „ad commune militum coemeterium” temették el őket. Közelebbi helyet azonban egyikük sem jelöl meg.

Még bizonytalanabbá tette a sírok helyének keresését Kazinczy Ferenc ama megjegyzése, hogy: „az öt testet kivitték a Duna mellett emelkedett halmokra, senki sem tudja, hol fekszenek.”

A döntő fordulatot DR. GÁRDONYI ALBERT fővárosi főlevéltáros felfedezése hozta meg, aki a Vérmező tulajdonjogára vonatkozó akták keresése közben 1914 januárjában a Budai Levéltár 980/1810 jelzésű iratesomójában HAINISS FRIGYES budai mérnöknek 1910. január 19-ről keltezett jelentésére s egy tervrajzra akadt, amely a katonai temető és a városi vámbház között elterülő háromszög alakú terület alsó szélén 7 kereszttel jelöli azt a helyet, ahol a jakobinusok csontvázai pihennek. Egy másik, 1801-ben készített térrajzán pedig e szóban forgó egész dombos területet, mely a mai János kórház mellett fekszik, „Jacobiner Hügel”-nek nevezi.

Ezek után most már reális adatokra támaszkodhatott a Fővárosi Kögyűlésének 1914. január 21-én kelt határozata, amely utasította a Tanácsot, hogy *Martinovics Ignác és társai* sírhelyének pontos megállapítására és a sírok feltárására a szükséges intézkedéseket tegye meg.

Ilyen előzmények után kért fel a Fővárosi Tanács 1914. ápr. 21-én kelt határozata alapján DR. WILDNER ÖDÖN tanácsnok, hogy az ásatások vezetését és felügyeletét vállaljam el.

Nagy örömmel fogadtam a megtisztelő megbízást, mert ha sikerül valóban megtalálni és hitelesíteni a vértanúk földi maradványait, akkor ezzel egyfelől szolgálhattam a magyar szabadság gondolatának és a vértanúk emlékének ügyét, másfelől demonstrálhattam általa a magyar antropológia értékét is, mert tudományszakunk használhatóvá vált fontos történelmi események és személyek igazolására, részletkörülményeik tisztázására, sőt az egyes források hitelességének megállapítására is.

Az exhumálási ásatás előtt tehát, melyet 1914. ápr. 29-én kezdtem meg, nagy jelentőségű komplex feladatok és nem kis nehézségek állottak.

Így mindenképp a részben vízmosásos, részben feltöltéses területen, mely jó ideig személerakó helyül is szolgált, meg kellett keresni a vértanúk sírjait, amelyeknek hitelesen sem számát, sem pontosabb helyét nem ismertük.

Ha a sírokat megtaláltuk és hitelesítettük, a bennük levő csontvázakat és esetleges egyéb mellékleteket úgy kellett megfigyelni, leírni, megmenteni, hogy minél több bizonyítékot szolgáltatassanak az egyes csontvázak személyazonosságának minden kétséget kizáró meghatározására s a véres esemény lefolyásának és részletkörülményeinek tisztázására.

Ezért az ásatást részben meg kellett előznie, részben vele párhuzamosan folytatta kellett minél behatóbb levéltári, történelmi, helytörténeti, családtörténeti, ikonographiai stb. kutatásoknak is, hogy a sírok hitelességének, a csontvázak személyazonosságának és a történelmi esemény részleteinek pontos megismeréséhez minél több bizonyíték álljon rendelkezésünkre.

Nem volt ez akkor könnyű feladat, hiszen a Martinovics per fontos iratainak nagy része Bécsben a Titkos Levéltárban ismeretlen és hozzáférhetetlen helyen hevert, másfelől az egész ásatás ügye nem találkozott sem a bécsi udvar, sem egyes itthoni körök túl nagy rokonszenvével, egyéb nehézségekről és akadályokról nem is szólva.

Alig kezdtük meg az ásatást 1914. április 29-én, a nehézségek és problémák máris jelentkeztek. A vértanúk sírjainak valószínű helyét a Hainiss-féle vázlat és a mai térrajz egybevetése alapján a mérnöki hivatal, illetve BARCZEN GYULA főmérnök jelölte ki. A kijelölt helyen azonban hiába ástunk 30 m hosszú és 4 m mély kutató árkot, abban néhány kő- és tégladarabon, állatsontokon kívül semmiféle sírnak, földbolygatásnak nyoma nem látszott. Hasonló volt a helyzet kifelé, a villamossínek mellett párhuzamosan húzott második kutató árok tekintetében is. Pedig olyan tanúk is akadtak, akik úgy tudták, hogy a villamossínek építésekor ott embercsontokat találtak.

Az első két kutató árok negatív eredményei után tüzetesen összehasonlítottam a Hainiss-féle vázlat méreteit a mai térrajzzal s megállapítottam, hogy a kivégzés óta eltelt 119 év alatt a szóban forgó háromszög alakú terület lényeges változáson ment át azáltal, hogy transversális szélességéből a Kút-völgyi út közelebb hozása 11–17 öl sávot levágott, alsó szélén pedig a domb-ról lemosott föld és kavicstörmelék által a terület növekedett. Ebből kétségtelenné vált, hogy a vértanúk sírjait nem a mai terület alsó szélén a villamossínek közelében, hanem attól jóval beljebb, illetve feljebb, az emelkedő terület belseje felé kell keresnünk.

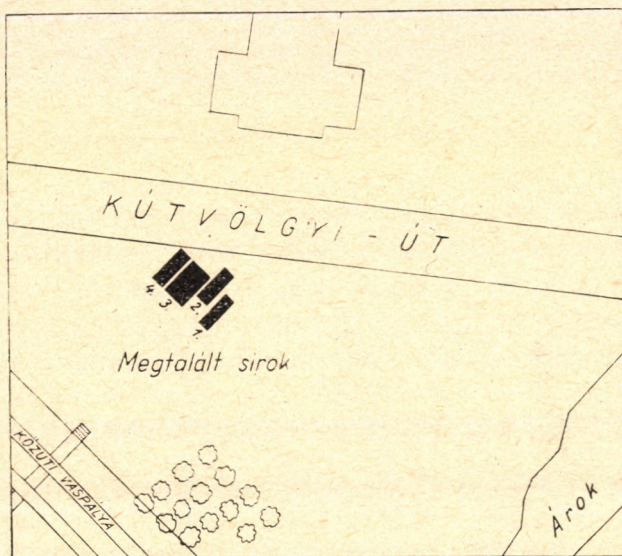
A következő kutató árkokat tehát az elsővel párhuzamosan a terület belseje felé ásattam. Azonban neolith-bronzkori cseréptörmelékeken, széjjelszórt állatsontokon, itt-ott hamu- és szénmaradványokon kívül mást nem találtunk, noha minden kutató árokban lehatoltunk a bolygatatlan diluviális lösszrétegig.

3. A talált sírok személyazonossági bizonyítékai

Háromheti eredménytelen kutatás után, végre 1914. május 20-án reggel, éppen a kivégzés 119-ik évfordulóján, sírgödör nyomaira és abban emberi combcsontra akadtunk. Óvatosan simára nyessvén a talajt, csakhamar 2 m hosszú s 80 cm széles sírgödör körvonalai tárultak elénk, melynek tömött talajú széle élesen elvált a laza, féregjáratokkal sűrűn átfúrt, kevertföldű tulajdonképpeni sírgödörtől, melyet ekkor deszkával fedtettem le, körülkerít-

tettem és két ásónyom mélyen körülásattam, úgy hogy az sírhalom módjára kiemelkedett a környező talajból. Erre részint a védelem és kényelmesebb munka, részint a nagyon nedves föld lassú kiszáritása miatt volt szükség.

Ezután a környező földterület simára gyalulására került a sor, amikor is az előbbtől 1 m távolságban a szomszédos Kút völgyi út felé újabb 80 cm széles és 2 m hosszú sírgödör körvonalai bontakoztak ki. Majd tovább folytatván a talaj simára gyalulását, a Kút völgyi út felé 1 m távolságban 2×2 m átmérőjű nagy, az előbbiekkal ugyancsak párhuzamos sírgödör körvonalai mutatkoztak. Végül a sírgödörön túl ismét 1 m-re, de már egészen a Kút völgyi

2. ábra. A megtalált sírok száma és helyzete.

út széle mellett, egy negyedik, az első kettővel teljesen azonos méretű keskeny sírgödör határozott körvonalai látszóttak. A kutató ároknak sem további kiszélesítése, sem mindkét végén való megnyújtása, sem a bolygatlan diluviális lösszrétegig való átkutatása nem vezetett több sírgödör megtalálására. Ettől kezdve a lefödött sírgödöröket éjjel-nappal temetőőrökkel őriztettem, nehogy illetéktelen bolygatás történhessék.

Kérdés már most, hogy a talált 4 sír lehet-e valóban a magyar Jakobinusok sírja és ha igen, melyik sírban melyik vértanú hamvait kereshetjük?

Erre a közben összegyűjtött egykorú történelmi adatok adtak feleletet. A sírok helyzetét és a Kút völgyi úthoz, illetve az Új Szent János kórházhoz való viszonyát a mellékelt ábrán látjuk. A sírokat a megtalálás sorrendjében jelöltem római számokkal. E szerint a Kút völgyi út mellett feküdt a IV. sz. keskeny sír, utána következett befelé a háromszög alakú terület belseje felé a III. sz. széles sír, majd a II. és I. sz. keskeny sír.

NYIZSNYÁNSZKY GYÖRGCY budai ügynök 1795. május 21-én kelt levelében az első kivégzésről és temetésről a következőket írta:

„A kivégzettek holt testeit, miután azok rövid ideig a népnek szemeláttára kiteve maradtak, külön választott sírokba úgy temetettek el, hogy *Martinovic*sot az egyik, a négy

igazgatót pedig másik sírhalomba helyezték el." A nagy (III. sz.) sírgödörben tehát nyilvánvalóan Martinovics négy társának (*Sigray, Hajnóczy, Szentmarjay, Laczkovics*) csontvázait kell keresnünk. Mivel pedig ezen kívül 3 egyes sírt találtunk, már a sírgödörök helyzetéből nagyon valószínű, hogy *Martinovics*ot a közös sír mellé, a két héttel később kivégzett *Őz Pált* és *Szolarcsik Sándort* külön-külön sírgödörbe, de szintén egymás mellé temették. Logikailag teljesen érthetetlen lenne ugyanis, ha a június 3-án kivégzett *Őz* és *Szolarcsik* sírgödreit egymástól 7—8 m távolságra, egyikét a két héttel előbb kivégzettek bal oldalán, a másikat pedig azok jobb oldalán ásták volna meg.

A sírok számából és elhelyezéséből tehát már eleve arra következtettünk, hogy a Kútvolgyi út melletti IV. sz. sírban *Martinovics Ignác*, a mellette fekvő III. sz. nagy sírban a vele egy napon kivégzett és eltemetett *négy társa*, a tovább befelé következő II. sz. és I. sz. keskeny sírban pedig *Őz Pál* és *Szolarcsik Sándor* teteme fekszik.

E feltevésünket minden kétséget kizáróan igazolta a sírok tartalma és a bennük talált csontvázak antropológiai vizsgálata.

A sírok felbontását, a csontvázak in situ helyzetének megállapítását már teljesen magam végeztem, hogy minden legkisebb jelenséget megfigyelhessek, ami a személyazonosság meghatározása szempontjából később fontos lehet.

A csontvázakat takaró földréteg óvatos eltávolítása után megállapítható volt, hogy a 3 keskeny sírban (I. II. IV.) egy-egy férfi csontváz, a III. sz. nagy sírban pedig 4 férfi csontváza feküdt oly módon, hogy három egymás mellett kinyújtva, a negyedik pedig az előbbieik felső testén keresztbe téve foglalt helyet.

Még fontosabb, hogy mind a 7 csontváznak törzse a rajta levő egy-két alsó nyakesigolyával együtt csonkán végződött, míg a fej az öt-hat felső nyakesigolyával együtt mindegyiknél a térdek vagy a lábak között feküdt, teljesen bolygatatlan állapotban.

Mivel tehát a sírokat pontosan ott találtam meg, ahol a Hainiss-féle egykorú térkép jelzi, s mivel a 4 sírban 7 lefejezett férfi csontváza feküdt olyan elhelyezésben, ahogyan az egykorú források leírták, kétségtelenné vált, hogy valóban az 1795-ben pallossal kivégzett 7 magyar Jakobinus csontvázat találtam meg. Ezt bizonyította a csontok kissé vöröses barna patinája és megtartási állapota is, amely a 119 év előtti eltemetésnek teljesen megfelelt.

Valamennyi csontváz körül jól látszottak a koporsó korhadékai, melyekből HOLLENDONNER FERENC műegyetemi magántanár megállapította, hogy a koporsók fenyőfából készültek.

A csontvázaknak in situ pontos megfigyelése nemcsak azt igazolta, hogy az összes csontvázak teljesen bolygatatlanok voltak, hanem a törzs végén és a lábak között fekvő koponya alatt eredeti izülésben talált nyakesigolyák helyzetéből és számából az is kétségtelenül megállapítható volt, hogy a törzs és a levágott fej ugyanazon egyénhez tartozott, tehát a hullák illetve fejek esetleges összezeréséről nem lehet szó.

Ezután következett az egyes csontvázaknak és mellékleteiknek gondos kivétele, azoknak a Főváros által rendelkezésre bocsátott Károly körút 15. sz. alatti helyiségekbe való beszállítása, ott részletes antropológiai vizsgálata és fényképezése s ennek alapján az egyes csontvázak személyazonosságának meghatározása.

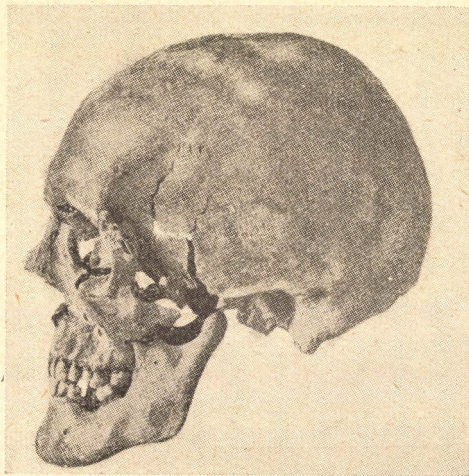
4. A csontvázak személyazonossági bizonyítékai

Itt a személyazonosságnak csak legfontosabb bizonyítékait említem, aminők a testmagasság, az életkor, a csigolyákon látható pallosvágások nyomai, az általános csontalkat, a koponya és arc jellegzetes vonásai.

a) A IV. sz. sír csontváza

E sír, mint láttuk, a Kút völgyi úthoz legközelebb feküdt s már a többi sírokhoz való viszonyából a legnagyobb valószínűséggel *Martinovics Ignác* sírjára következtethettünk, amit a csontváz tüzetes antropológiai vizsgálata is igazolt.

Mérsékeltlen magas termetű, elég erőteljes izomzatú férfi csontváza. A törzs felső végén csak a VII.-ik nyakcsigolyát találtam, míg a többi hat

3. ábra. a, IV. sz. sír koponyája; b, Martinovics egykorú képe.

nyakcsigolya a koponyával együtt a lábfejek között feküdt eredeti bolygatatlan izülésben. Úgy a VI., mint a VII. nyakcsigolyán kétségtelenül megállapíthatók a pallosvágás által okozott sima vágási felületek, amelyeket ugyanolyan sötétbarna patina fedett, mint a csigolyák többi részét. A VI. nyakcsigolyából le van vágva a corpus elülső alsó szélé egészen a jobboldali szél közepéig, de csak 1 mm vastagságban, a jobboldali processus articularis inferior 2–3 mm vastagságban s a jobboldali processus transversus alsó szélé ugyancsak 2–3 mm vastagságban. A pallos azonban itt már nem vágta simán, hanem inkább törte a csontot. A VII. nyakcsigolyából le van vágva a baloldali processus transversus felső fele, a corpus bal felső sarka, a baloldali arcus felső szélé 3–4 mm vastagságban s az egész baloldali processus articularis superior. A vágási sík tehát rézsútós, balról-jobbra-felfelé lassan emelkedő. Ezekből az is megállapítható, hogy a vágást bal oldalról s erősen nyaktöbbe kapta. Ezt igazolják az egykorú képek s a Magyar Hírmondónak Martinovics kivégzéséről írott ama tudósítása, hogy: „Minekutánna beköttettek a szemei: szembetűnképpen felnyújtotta a nyakát.”

Ami Martinovics Ignác testmagasságát illeti, arról egykorú hiteles adatok nem maradtak fenn, vagy egymásnak teljesen ellentmondóak. Szirmay Antal középnyagságának említi, viszont csontváza mérsékelten magas termetre vall. Az alsó végtag csontjaiból számított valószínű életbeli testmagassága 171 cm körül lehetett. Ezt igazolta Martinovics Béla szabadkai lakos, akinek a kivégzett nagybátyja volt, s akit 1914-ben 174 cm magasnak találtam. Egyébként Martinovics termetével és testalakjával, valamint arcvonásaival az időközben talált képek alapján külön tanulmányban öhajtók részletesen foglalkozni.

Martinovics Ignác a kivégzéskor 40 éves volt. Ennek megfelel a koponya-varratok és fogak állapota. A varratok közül ugyanis a sutura coronalis legnagyobb része még nyitott volt s a sutura sagittalis és sutura lambdoidea is alig 2/3-ad részben volt még elcsontosodva. A fogak közül ugyan az első fog-sorból már 4 fog (jobb P_2 és M_2 , a bal M_1 és M_2) életben kihullott s fogmedrük felszívódott, a meglévő fogak rágófelületei azonban még csak mérsékelt kopást (2. fok) tüntettek fel.

A személyazonosság meghatározására döntő fontosságú Martinovics Ignác fejének, és főleg arcának alakja.

Norma temporalisban feltűnik az aránylag nagy agykoponya, az alacsony, hátrafutó homlok, az erősen kidomborodó glabella és erősen fejlett arcus superciliares, melyek felett haránt barázda látható. A koponyatető laposjellegű, hátrafelé gyengén emelkedő, ezért a vertex a nyílvarrat hátsó harmadára esik. A nyakszirt mérsékelten domború. A koponya hátsó része az elülsőhöz képest feltűnően széles. A legnagyobb hosszúság 196 mm, a legnagyobb szélesség 152 mm.

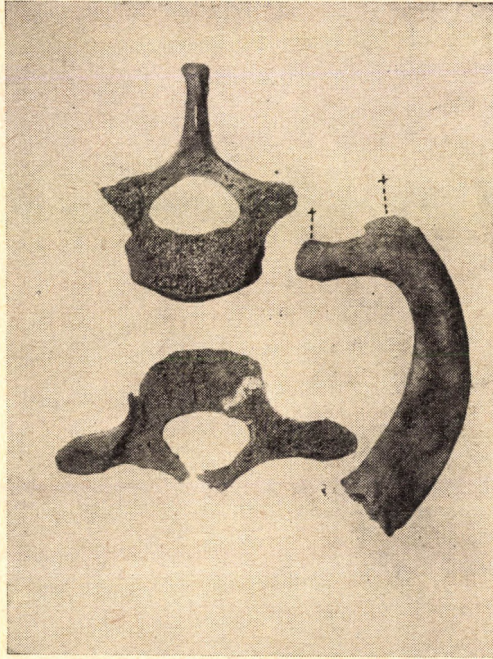
Még jellegzetesebb az arc általános alakja, valamint annak egyes részletei, főleg az orr- és álltáj. Az arc keskeny, magas, lefelé ékalakúan keskenyedő és hegyesen előre nyúló. Az orr feltűnően nagy, erősen domború hátú, az arcból erősen kiemelkedő. Erre utal az orrcsontok nagyságán, hosszúságán és alakján kívül a maxilla kétoldali homloknyúlványa orri szögletének feltűnően erős fejlettsége és előre állása. Az apertúra piriformis is keskeny, magas. A maxilla fogmedri része a metszőfogak felett kissé részsútosan előre lejt.

Az állkapocs igen magas, főleg a metszőfogakat hordó elülső részében. Ezért a fogsor rágó síkja nem vízszintes, hanem a metszőfogak táján erősen felemelkedő. Még jellemzőbb azonban az igen erősen fejlett, egységesen kidomborodó állcsúcsi táj, mely az egész arcnak feltűnően prognath s az orral együtt erősen dinaroid-tauroid jelleget ad. Fokozza ezt még az a körülmény, hogy az állcsúcs felett mély, haránt bemélyedés van. Ez azt bizonyítja, hogy tulajdonosának életben igen előre álló, kidomborodó s megtört álla volt. Ezzel kapcsolatos az is, hogy az állkapocságak (ramus) igen erősen részsútosan előre-lefelé lejtének.

Helyszűke miatt mellőzöm a koponya és csontváz többi részének részletes leírását. A felsorolt jellegek azonban annyira jellemző sajátosságai e koponyának, és pedig a 7 vértanú közül csakis a IV. sz. sír koponyájának, s annyira megegyeznek a Martinovicsról fennmaradt egykorú ábrázolások jellegzetes vonásaival, hogy e csontváznak Martinovics Ignáccal való személyazonosságát minden kétséget kizáróan igazolják.

b) *A közös sír (III. sz.) csontvázainak személyazonossági bizonyítékai*

A III. sz. közös sírban, mint láttuk, 4 csontváz feküdt és pedig az 1. sz. legfelül keresztben a többiek felső testén, a 2. sz. a Budakeszi út felől nézve a jobb szélén, a 3. sz. tőle balra a középén, a 4. sz. pedig a bal szélén. Utóbbi háromnak lábai a Budakeszi út felé, csonka törzsük pedig a Hidegkúti út, illetve az Új Szent János kórház épületsora felé néztek. Mind a négy csontváz

4. ábra. Az első pallosvágás nyoma Sigray I. hátsigolyáján és bal I. bordáján.

körül jól látszottak a koporsók korhadékai, amelyeket HOLLENDONNER FERENC magántanár fenyőfa maradványoknak határozott meg.

A közös sír 1. sz. csontváza

Ez alacsony termetű, gyenge izomzatú férfi csontváza. Törzsének hossza az alsó végtagokkal együtt, a levágott fej nélkül, mindössze 140 cm volt. A koponya az első öt nyakcsigolyával együtt eredeti ízülésben a térdek között feküdt. A gerincoszlop felső végén a VI. és VII. nyakcsigolya foglalt helyet, szintén eredeti bolygatatlan ízülésben. Ebből kétségtelen, hogy a fejet a törzstől elválasztó pallosvágás az V. és VI. nyakcsigolya között érte, és pedig balról jobbra haladva, rézsútosan emelkedő irányban. Leszelte ugyanis a VI. nyakcsigolya baloldali processus transversus-át és arcus-át, majd a felette levő V. nyakcsigolya testének közepét érve, leszelte annak processus spinosus-át, az arcus jobb felét és a jobboldali processus articularis inferiort, magasságának egyharmadában.

Tüzetesebb vizsgálattal azonban az is kiderült, hogy a VII. nyakcsigolyán és az I. hátesigolyán szintén vannak egykorú sima vágásnyomok, melyeket ugyanolyan sötétbarna patina fedett, mint a csigolyák többi részét. Így egy vágás az I. borda bal sarkát s az I. hátesigolya baloldali harántnyúlványát (processus transversus) érte, ketté szelte a csigolyatestet egészen a jobboldali harántnyúlvány közepéig, ahol megakadt s csak törte a csigolya jobb felét.

Egy másik pallosvágás a VI. és VII. nyakcsigolya között hatolt be, szelte a VI. nyakcsigolya baloldali harántnyúlványát az alsó ízülnyúlvánnyal együtt, a baloldali csigolyaív alsó szélét, a csigolyatest bal sarkát és a tövisnyúlványt, majd átmenvén a VII. nyakcsigolya testére, érte annak felső jobb sarkát és harántnyúlványát a jobboldali felső ízülnyúlvánnyal együtt. Itt azonban már csak repesztette és törte a csontot, jelölve annak, hogy ez a vágás sem vágta át teljesen a nyakat.

A közös sír 1. sz. csontvázán tehát három pallosvágás biztos nyomai állapíthatók meg, melyek közül az első a válltőbe süjtött, a második a VI. és VII. nyakcsigolya között hatolt be s átvágta a nyak $3/4$ részét, végül a harmadik az V.—VI. nyakcsigolya között behatolva teljesen elválasztotta a fejet a törzstől.

E három pallosvágás egyúttal azt bizonyítja, hogy a közös sír legfelül fekvő 1. sz. csontvázában *Sigray Jakab gróf* csontvázával van dolgunk. Az ő kivégeztetéséről ugyanis BERNÁTH JÓZSEF kir. tanácsos 1795. május 25-én kelt levelében a következőket írta:

„Gr. Sigray vala az első, ki a halál félelmétől úgy elcsüggedett, hogy utolsó ülőhelyére hajdúk vezették. Ennek hóhéra vala egy 77 esztendő budai öreg, ki az időnek hosszúsága miatt oly nagy gyakorlatlanságba esett, hogy mindeneknek reménységét megcsalta s harmadik halálos csapásra is alig végezte ki a szerencsétlen grófit. Első csapás a vállába, második a fejébe, harmadik a nyakába ugyan, de még sem egyszerre, hanem részelve.”

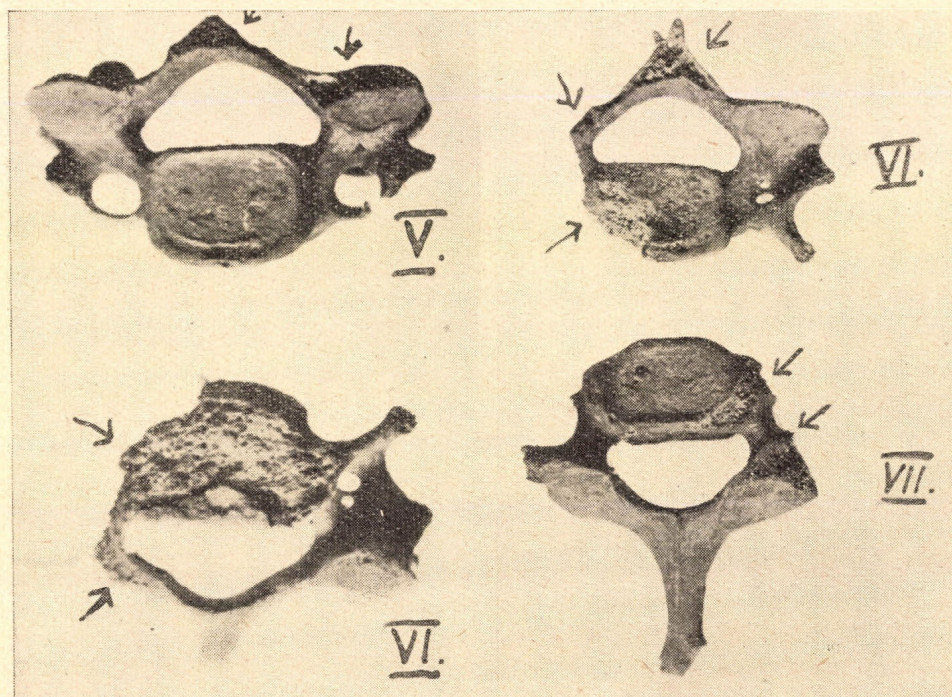
Megerősítette a három pallosvágás tényét a Bécsi Magyar Merkurius is, mely azt írta a kivégzésről, hogy: „Sigrayhoz háromszor vágott hozzá a Budai Hóhér s minekutánna előbb a vállát, azután az állát találta volna, úgy csapta el a harmadik vágásra a fejet.” Az állán azonban csak a lágyrészeket érthette a pallos, mert az állkapocson magán vágás nyomai nem voltak láthatók.

A három pallosvágáson kívül egyéb bizonyítékok is vannak, amelyek a közös sír 1. sz. csontvázának Sigrayval való azonosságát igazolják. Így a vékony, gyenge, sima csontalkat s az alacsony testmagasság, — amely a végtagcsontok méretei alapján számítva 160,5 cm-re tehető — teljesen egyezik Kazinczy Ferenc leírásával, aki szerint Sigrayt: „Az asszonyi első nevelés, azután a papoké, asszonyivá, puhává, azután papossá, nem természetessé csinálta s amit az asszonyi nevelők és papok el nem rontottak rajta, egészen elrontá a fiatal mágnások tónusa; növése nem vala erős, ábrázatát rutul eltarkította a himlő és hályogot vont az egyik szemére.”

A koponya varratai közül a nyílvarrat (sutura sagittalis) ugyan már több mint $2/3$ részben elcsontosodott, a lambdavarrat (sut. lambdaidea) nagyobb része azonban teljesen nyitott s a koszorú varratban (sut. coronalis) is csak egyes pontokon láthatók a kezdődő elcsontosodás nyomai, a fogak rágó felülete pedig gyengén kopott s életben csak a bal felső M_1 hullott ki. Mindezek alapján életkora 35—45 év körülre tehető, ami nem áll ellentétben azzal az adattal, hogy Sigray kivégeztetésekor 38 éves volt. Egyébként a

koponya kicsi, könnyű, sima, alacsony, hosszúkás, a csontos szemöldívek (arcus superciliares) és a csecsnyúlványok (processus mastoideus) gyengén fejlettek, simák, nőies jellegűek. Mindez egyezik Kazinczynak Sigrayról adott fent említett személyleírásával.

Az arcokoponya jellegei közül legszembeütőbb az egész arc feltűnő keskenysége, magassága, az orrgyök, a szembödrök, a körtekéjú orrnyílás

5. ábra. A 2. és 3. pallosvágás nyomai Sigray nyakcsigolyáin.

s a felső állcsont alveolaris részének feltűnő keskenysége, magassága. E jelleg egyfelől egyeznek Sigray atyjának egykorú olajfestményén látható vonásaival, másfelől megkülönböztetik s könnyen felismerhetővé teszik őt a többi hat vértanú arcától.

Mindezek alapján teljesen kétségtelen a közös sír 1. sz. csontvázának a három pallosvágással kivégzett Sigray Jakabbal való személyazonossága.

A közös sír 2. sz. csontváza

E csontváznak, mely a közös sír jobb szélén feküdt, legszembeütőbb jellege volt egyfelől kicsinysége, másfelől a csontoknak nagy fokban korhadt, töredezett, mállekony volta. És tényleg ez a két jelleg vezet bennünket legkönnyebben a személyazonosság felismeréséhez.

Ami a testmagasságot illeti, a törzs hossza a levágott fej nélkül 140 cm. Alacsony termetre vallottak az alsó végtag csontjai is. A combcsontok leg-

nagyobb hosszúsága ugyanis 417 illetve 414 mm volt, míg a sípcsontoké 334, illetve 333 mm s a szárcapcsoké 320, illetve 318 mm. Valószínű életbeli testmagassága tehát 156 cm körül lehetett. A közös sír feltárásakor már in situ látható volt, hogy a négy csontváz közül ez a legrövidebb.

Ugyanilyen szembetűnő jelenség volt e csontváznál, hogy koponyája darabokra omolva s a föld nyomása következtében erősen eltorzulva feküdt a térdek között. A nyak- és hátsigolyák legnagyobb részéből csak törött, korhadtt darabok voltak láthatók, melyek a földtől való óvatos tisztogatás közben is még apróbb darabokra mállottak szét. Hogy csakugyan lefejezték az kétségtelen abból a tényből, hogy mind a térdek között darabokban heverő koponya alatt feküdtek nyakesigolya töredékek, mind a törzs is néhány korhadtt utolsó nyakcsigolyatöredékben végződött. Eme nyakcsigolyatöredékek tanulmányozásából megállapítható volt, hogy a koponya alatt legalább négy, de ötnél semmi esetre sem több, a törzs végén pedig legalább a két alsó, de háromnál semmi esetre sem több nyakcsigolya töredékei feküdtek. Legvalószínűbb tehát, hogy a pallosvágás az V.-ik nyakcsigolyát szelte ketté.

Hasonlóan korhadtt állapotban voltak a hát- és ágyékesigolyák is. Utóbbiak közül csupán három volt épebb állapotban, de az is nagyon könnyű volt s könnyen mállott. Ugyanilyen korhadtt volt, az egyébként kicsi keresztcsont, a lapockák és a medence. Úgy ezeken, mint a végtágsontokon az izomtapadási helyek és a kompakt csontállomány gyenge fejlettsége s a diploe nagyfokú korhadtsága idősebb, gyenge, beteges férfira vallott.

Kiegészíti e képet a koponyavarratok és a fogazatt állapota alapján megállapítható életkor.

A nyílvarrat (sutura sagittalis) és a lambda varrat (sut. lambdoidea) már csaknem teljesen elcsontosodott, a koszorú varrat (sut. coronalis) azonban még csak a bregma, stephanion és pterion táján tüntet fel elcsontosodást, a többi része nyitott. A felső fogsorban valamennyi fog meg volt, az állkapocsból azonban a bal P_2 és mindkétoldali M_1 már életben kihullott s fogmedrük felszívódott. A fogak rágófelülete közepesen kopott (2—3 fok között). Mindezek alapján a koponya tulajdonosának életkora 45—50 év körülre tehető.

A felsorolt termet, testalkat és életkorbeli jellegek teljesen megegyeznek Martinovics kivégzett igazgatótársáról, *Hajnóczy Józsefről* megmaradt személyi adatokkal.

Kazinczy ugyanis a következőket írta: „Én Hajnóczit igen jól ismertem, legszorosabb barátim számában állott. Egy kis termetű, tömött húsú, nem éppen hasas, piros kis képű, derekasan ősz emberke.”

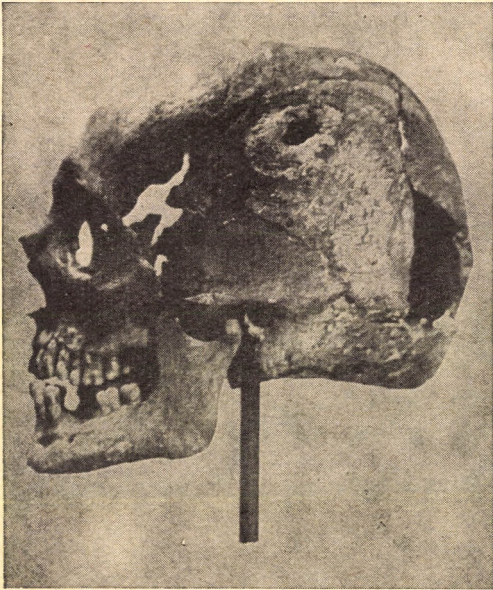
Hajnóczy a modori ev. egyház anyakönyve szerint 1750. május 3-án született a Tolna-megyei Majoson. A kivégzéskor tehát 46-ik életévében volt. A „Series Captivorum” is 45 évesnek említi.

Élettörténetéből viszont, melyet egyik leszármazottja, dr. Hajnóczy R. József írt meg, tudjuk, hogy sokat betegeskedett. „Tüdőlobban sokáig élet és halál között lebegett” . . . majd „súlyos természetű veselőbja” szegelte hosszabb időre ágyhoz. Tehát sokat dolgozott, korán elvénuült, beteges szervezetű ember volt, ami igazolja a csontvázon végzett fenti megállapításokat.

A Hajnóczyról készült egykorú festményre, amelyet Kazinczy említ, még nem sikerült reá akadnom, de a kivégzést és az ún. vértanúfát ábrázoló egykorú vízfestményen látható Hajnóczy-fej megőrizte fejének és arcának néhány jellegzetes sajátosságát, amelyek a közös sír 2. sz. csontváza személyazonosságának megállapításánál szintén döntő súllyal esnek latba. Ilyenek az arckoponyához képest igen nagy, széles, hosszú agykoponya, erősen kidomborodó nyakszirttel, a közép magas, inkább széles arc, az erősen kiálló állkapocsszögletek, a homorú orrhát, mely csak a vége felé tüntet fel gyenge domborulatot s az erősen

6. ábra. Sigray atyjának képe és Sigray koponyája.

7. ábra. a, Hajnóczy koponyája; b, Hajnóczy levágott feje (egykorú vízfestmény).

megtört, előrehajló, széles állcsúcs, mely felett haránt barázda látható: mind az említett primitív képen, mind a koponyán jól felismerhető s Hajnóczy fejét és arcát a többi hat vértanútól jól megkülönböztethetővé teszi.

Ezek alapján teljesen kétségtelen, hogy a közös sír 2. sz. csontváza a kivégzett Hajnóczy Józseffel azonos.

A közös sír 3. és 4. sz. csontváza

Az eddig elmondottak alapján e két csontvázban már csak a Martino-
viccsal egy napon kivégzett és eltemetett *Szentmarjay Ferencről* és *Laczkovics Jánosról* lehet szó. Hogy melyik csontváz kié, azt a közöttük több fontos jellegből megállapítható nagy antropológiai különbség tette egész biztosan eldönthetővé.

Lássuk mindenekelőtt a testmagasságot. A 3. sz. csontváz hossza in situ a levágott fej nélkül 146 cm, míg a 4. sz. csontvázé 158 cm volt. A kettő között tehát 12 cm különbség mutatkozik.

A két csontváz természetbeli különbségét szembetűnően fejezik ki az alsó végtagcsontok méretei is. A combcsont legnagyobb hossza ugyanis a 3. sz. csontváznál 418, illetve 420 mm, a 4. sz. csontváznál pedig 489, illetve 495 mm. A sípcsont legnagyobb hosszúsága a 3. sz. csontváznál 344 mm, a 4. sz. csontváznál 414, illetve 412 mm. Tehát mindkét csontnak hosszúsága tekintetében 70–75 mm különbség mutatkozik a 4. sz. csontváz javára. A végtagcsontok méretei alapján számítva a 3. sz. csontváz valószínű életbeli testmagassága 161 cm-re, a 4. számúé pedig 174 cm-re tehető. A két csontváz termete között tehát 13 cm különbség állapítható meg, vagyis az egyik (3. sz.) kisközepes, vagy legfeljebb közepes termetű, a második (4. sz.) pedig határozottan magas termetű volt.

Mivel pedig Szirmay Antal azt írja Laczkovicsról, hogy : „magas alkatú volt, jól megtermett testtel, tagbaszakadt, vitéz, szép arcú, hosszú fekete hajjal és bajusszal, ragyogó fekete szemekkel és mozdulataiban, járásában és nézésében elárulta, hogy magasabbra van hivatva” — és Kazinczy szerint is: „Növése bajnoki volt, járása affectatio nélkül büszke, mint a lélek, mely benne lakott. Ritka ember látta őt Pestnek utcáin, ritka asszony Bécsben, midőn a gárdánál volt, hogy a látására megállani nem szeretett volna” — nyilvánvaló, hogy e leírások nem a 3. sz., hanem a 4. sz. csontvázra illenek inkább.

Szentmarjay termetéről az egykorú források semmi hitelesebb adatot nem közölnek. Egyedül KAZINCZY emlékszik meg róla Szirmay munkájához fűzött „Jegyzései”-ben, mely szerint: „külsője olyan volt, hogy a strázsán álló katonák nem győzték csodálni ennek az Antoniusnak szépségét; gyönyörű sugár termet, az arc, mint a barack pirossága s délceg lélek”. Kazinczy e leírásában tehát inkább a szépségen és délceg testtartáson, mint a termet magasságán van a hangsúly. Ha Szentmarjay feltűnően magas termetű lett volna, azt bizonyára kiemelték volna az egykorú források, úgy, mint azt Laczkovicsnál tették.

A testmagasság adatai tehát már magukban azt valószínűsítik, hogy a közös sír 3. sz. csontváza Szentmarjay Ferencé, a 4. sz. pedig Laczkovics Jánosé. Különb, hogy Laczkovics Jánosra csakugyan jellemző volt a szembetűnően magas termet, kiderül abból is, hogy Kazinczy, amikor János testvérét, Laczkovics Lászlót jellemzi, kiemeli, hogy: „növése... sokkal alacsonyabb, mint amazé” ti. Laczkovics Jánosé.

További, még fontosabb adatot szolgáltat a két csontváz személyazonosságának meghatározásához a koponya varratainak és a fogaknak állapota.

A közös sír 3. sz. csontvázának koponyáján a synchondrosis sphenoccipitalis ugyan már elcsontosodott, a koponya összes varratai azonban

még teljesen nyitottak, ami a 30 év alatti életkorra vall. Ezt megerősíti a fogak állapota, amennyiben mindkét fogsorban az összes fogak bent vannak, noha úgy a felső fogsorban, mint az alsó fogsorban már 3–3 fogon az odvasodás jelei mutatkoznak. Viszont a fogak rágófelületei még gyengén kopottak. Férfikoponyáról lévén szó, az arcus superciliares gyenge fejlettsége is a fiatal kor mellett szól.

Ezzel szemben a közös sír 4. sz. csontvázának koponyáján a koszorúvarrat (sutura coronalis) középső harmada már erős forradásban van. Még

8. ábra. a, Szentmarjay koponyája; b, Szentmarjay arca (egykorú olajfestmény).

előrehaladottabb az elcsontosodás a nyílvarratban (sutura sagittalis), melynek már csak hátsó része nyitott 2–3 cm hosszúságban. A lambdavarrat (sutura lambdoidea) szintén a kezdődő synostosis nyomait mutatja az asterion tájon. A fogak ugyan mindkét fogsorban teljes számban megvannak, rágófelületük azonban jóval kopottabb, mint a 3. sz. csontváz koponyájáé. Ezek alapján valószínű életkora 40–45 év közé tehető.

A megmaradt egykorú adatok Szentmarjayról általában mint fiatal emberről emlékeznek meg. Pauler Gyula szerint: „Szentmarjay Ferenc még nagyon fiatal ember volt.” — Kazinczy is azt írja róla, hogy „liliom fehérségű, rózsapirosságú, délceg járású, kinél Pesten s Budán nem igen volt szebb ifjú”. E leírással megegyeznek az egykorú képek is. A „Series captivorum” 28 évesnek említi Szentmarjayt. Laczkovics Jánosról viszont tudjuk, hogy 1754. jan. 13-án Szentlőrinczkátán született, tehát a kivégzéskor 41 éves volt.

Mindeme adatok kétségtelenné teszik, hogy a közös sír 3. sz. csontváza *Szentmarjay Ferenc*cel, a 4. sz. csontváz pedig *Laczkovics János*sal azonos.

A koponya és csontváz egyéb jellegeivel itt helyszűke miatt nem foglalkozom, csupán azt említem meg, hogy mindkét csontváz koponyája a térdek

között bolygatatlan helyzetben foglalt helyet s a 3. sz. csontváz koponyája alatt az első öt csigolya, a törzs végén pedig a VI—VII. nyakesigolya feküdt a 4. sz. csontváz koponyája alatt az első hat nyakesigolya feküdt bolygatatlan izülésben, a törzs végén pedig a VII. nyakesigolya foglalt helyet.

E szerint Szentmarjay Ferencet az V.—VI., Laczkovics Jánost pedig a VI.—VII. nyakesigolya között érte a pallosvágás. E csigolyák mindegyikén jól láthatók a pallosvágás által okozott, egykorú patinával fedett sima vágási nyomok is.

c) Az I. és II. számú egyes sírok csontvázai

Már a sírok elhelyezéséből nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy az I. és II. sz. egyes sírban az 1795. június 3-án együtt kivégzett Öz Pál és Szolarcsik Sándor vértanúk csontvázait kell keresnünk. Ezt a feltevést még jobban megerősítette az a tény, hogy a IV. sz. egyes sír csontvázában minden kétséget kizáróan sikerült Martinovics Ignácot, a III. sz. közös sír négy csontvázában pedig a vele együtt kivégzett négy igazgató társának: Sigray Jakabnak, Hajnóczy Józsefnek, Szentmarjay Ferencnek és Laczkovics Jánosnak csontvázait felismernünk és hitelesítenünk.

Kérdés már most, hogy vannak-e olyan antropológiai támpontok, leírások, melyek alapján a két csontváz személyazonossága pontosabban meghatározható.

Az I. sz. sír csontváza mind összeállítva, mind a végtagsontok méreteiből számítva 165 cm körüli, tehát közepes termetű, ezzel szemben a II. sz. sír csontváza valamivel alacsonyabb, 163 cm körüli, tehát kisközepes életbeli termetre vall.

Az egykorú források Szolarcsik Sándor testmagasságát egyáltalán nem említik, valószínűleg azért, mert nem tűnt fel a közepesnél sem magasabb, sem alacsonyabb termetével. Öz Pálról viszont Kazinczy Ferenc a következőképpen emlékezik meg: „En Őzt 1793-ban láttam, nem nagy testű, jó arcú, igen szerény ember.” Ebből valószínű, hogy Öz Pál valamivel alacsonyabb volt, mint Szolarcsik Sándor s így a termet alapján az I. sz. sír csontvázában inkább Szolarcsik Sándort, a II. sz. sír csontvázában pedig inkább Öz Pált gyaníthatjuk.

Ugyanilyen határozatlanok az életkorukra vonatkozó adatok is.

Az I. sz. sír koponyáján a koszorú varrat (sut. coronalis) még teljesen nyitott, a nyílvarrat (sut. sagittalis) hátsó harmadában az obelion tájon s a lambda varrat (sut. lambdoidea) felső, lambdapont körüli részében azonban már kezdődő varratelcsontosodás nyomai észlelhetők. Ezzel szemben a fogak rágófelületén csak a fogkúpok csúcsain észlelhetők igen gyenge kopásnyomai, odvasodás is csak a felső M_1 -en mutatkozik. Életkora tehát 25—30 év közé tehető.

A II. sz. sír koponyáján viszont a varratok mind nyitottak, ellenben a fogak közül a felső jobb és bal M_1 már életben kihullott s fogmedreik felszívódtak. Hiányzik a felső fogsorból a jobb incisivus medialis is, helyén hézag (trema) van. A fogak rágófelületei gyengén kopottak s az alsó M_3 -on caries jele mutatkozik. Tehát e koponya életkora is 25—30 év közé tehető. A fogak használtsága alapján azonban ez a koponya mégis valamivel idősebbnek látszik, mint az előbbi. Megerősíti ezt a szeméremcsont és a csípőcsonti taraj állapota, amennyiben az elsőnél még észrevehető az elcsontosodás nyomai.

Ami már most Szolarcsik és Öz Pál életkorát illeti, az adatok meglehetősen ellentmondók.

Szirmay Antal egykorú munkájában, éppúgy mint a Magyar Hírmondó, Szolárcsik Sándort „20 éves szakálltalan ifjú“-nak írja le. Kazinczy szerint azonban „20 és 30 között” volt. A *Series captivorum* 22 évesnek mondja, Bódy Barna gönczi plébánostól nyert értesülésem szerint Szolárcsik Sándor Gönczön született 1766. május 25-én. Tehát a kivégzéskor 29 éves volt.

Őz Pál születésének pontos idejét nem ismerjük. Szirmay 25 évesnek mondja. A *Series captivorum* szerint pedig 29 éves, tehát a kivégzéskor 30 éves volt.

9. ábra. Őz Pál II—III—IV. nyakcsigolyája pallosvágási nyomokkal.

Ezen adatokból csupán annyit állapíthatunk meg egészen biztosan, hogy mindkettő még fiatal ember volt és hogy Őz Pál legalább egy évvel idősebb volt Szolárcsik Sándornál.

Ennek alapján az életkoradatok is amellet bizonyítanak, hogy az I. sz. egyes sír csontváza Szolárcsik Sándoré, a II. sz. egyes sír csontváza pedig Őz Pálé lehet.

Véglegesen és teljes biztonsággal eldönti azonban a kérdést a nyakcsigolyák helyzete és állapota.

Az I. sz. sír csontvázának koponyája a térdek között feküdt s alatta eredeti ízlésben az első öt nyakcsigolya foglalt helyet, míg a törzs végén a VI. és VII. nyakcsigolyát találtam. A pallosvágás tehát az V.—VI. nyakcsigolya között választotta el a fejet a törzstől. Mindkét csigolyán jól látszottak az eredeti pallosvágás által okozott és egykorú patinával fedett sima vágási felületek. Ezek a sérülések azonban a VI. nyakcsigolyán lényegesen nagyobb területet foglalnak el, mint az V. nyakcsigolyán.

A II. sz. egyes sír csontvázának törzse a VII. nyakcsigolya több töredékével végződött. A koponya pedig a lábfejek között felfelé fordulva feküdt, s rajta a felső hat nyakcsigolya és a VII. csigolyának nagy töredéke foglalt helyet. E csigolyákon azonban több helyen is látszottak pallos vágási nyomok. Tüzetesebb vizsgálattal megállapítható volt, hogy e csontváz nyakát két pallosvágás érte. Az egyik a III. és IV. nyakcsigolyán okozott erős sérüléseket, a másik pedig teljesen átszelte a VII. nyakcsigolya testét. Nyilván ez volt az a második vágás, amely a fejet a törzstől teljesen elválasztotta.

Mivel pedig a kivégzések egyik leghitelesebb tanúja, Bicskey Sándor főszolgabíró, 1795. június 3-án a Vármegyéhez intézett hivatalos jelentésében ezeket írta: „1-ör Szolaresik Sándornak, 2-or pedig Öz Pálnak; az elsőnek egy vágással, a másodiknak pedig két vágással a hóhér pallosa által fejként vététt” semmi kétség nem férhet többé ahhoz, hogy az I. sz. egyes sír csontváza valóban *Szolaresik Sándorral*, a II. sz. egyes síré pedig a két pallosvágással kivégzett *Öz Pállal* azonos.

Ezzel a magyar Jakobinusok hamvainak első exhumálása és tudományos vizsgálata 1914. július 15-én be is fejeződött A perre és kivégzésre vonatkozólag akkor ismert történeti adatokat, valamint az ásatás történetét és a csontvázak tudományos vizsgálatát GÁRDONYI ALBERT fővárosi főlevéltárossal együtt írtuk meg s a Főváros Tanácsa 1919-ben albumszerű díszes munkában kiadta.

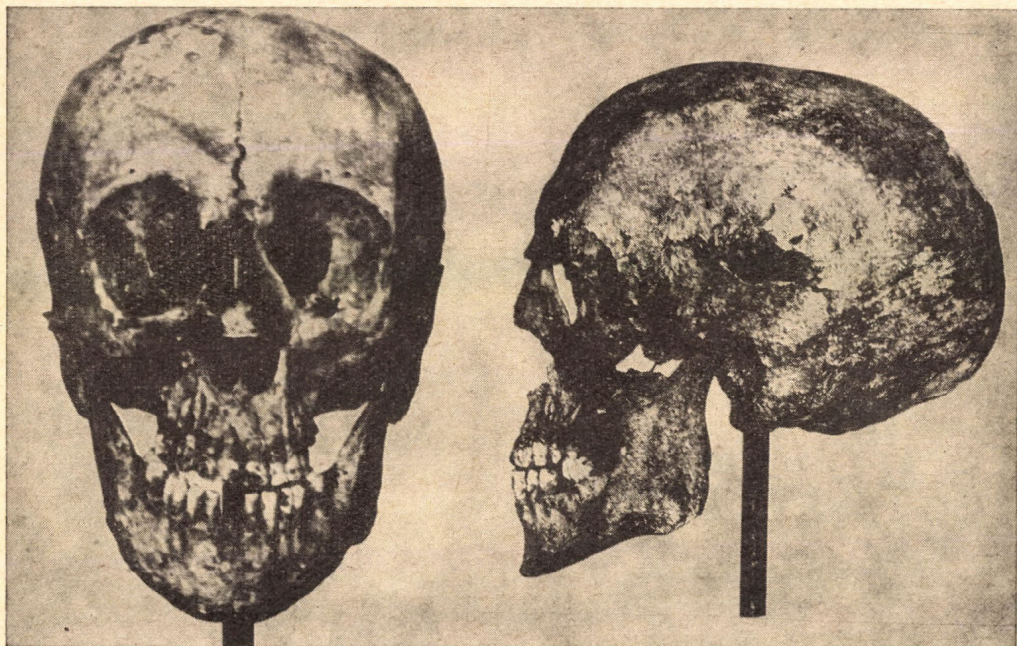
d) A Magyar Jakobinusok második exhumálása

Azt hihette volna az ember, hogy ezek után a vértanúk hamvai örök nyugovóra is térhettek. Azonban a közbejött politikai események miatt 12 évig külön tölgyfa ládikákba zárva a Fővárosi Levéltár pánccétermében kellett várniuk, amíg 1926. aug. 18-án sor kerülhetett arra, hogy 6 tagú bizottság jelenlétében, szinte titokban, a Kerepesi temető 412-es sírboltjában eltemethették őket. De itt is csak 1953. június 27-ig pihenhettek, amikor a Gumi-gyár a szóban forgó területet kiigényelte. Ekkor a temető igazgatósága a már erősen korhadt ládikákból a csontvázakat új ládikákba rakatta s azokat újra számoztatván, ideiglenesen az új ravatalozó mögötti romsírboltban helyezte el.

Mivel a Főváros Tanácsa a vértanúk hamvainak végleges sírboltba való elhelyezését és méltó emlék felállítását határozta el s mivel a tetemek többszöri költöztetése, átrakása következtében, ami antropológus szakértő jelenléte nélkül ment végbe, előfordulhatott, hogy egyes csontok elkeveredtek, azokívül a csontok és az azokat tartalmazó ládikák a kripták nedvessége következtében rongálódtak és korhadtak is, a M. Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete igazgatóságának javaslatára a Főváros Tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1959. szept. 26-án újból megbízott, hogy „az egyes ládák tartalmának a temetést megelőző tudományos antropológiai ellenőrzését és a csontok konzerválását” végezzem el.

Így került sor a Magyar Jakobinusok hamvainak második exhumálására, a 7 ládika tartalmának tudományos megvizsgálására, személyazonosságuk meghatározására és a csontvázak tartósítására, amely munka 1959. okt. 20-tól 1960. május 15-ig állandó felügyeletem mellett az Embertani Intézetben folyt.

E munkálatok részleteiről más helyen számolok be részletesen. Itt csak kiemelem, hogy az újabb antropológiai vizsgálatra tényleg nagy szükség volt, mert csakhamar kiderült, hogy mindegyik ládikában más vértanú csontjai hevernek, mint akit én abba 1914-ben jegyzőkönyv kíséretében és bizottság jelenlétében elhelyeztem, s akit 1926. augusztus 18-án az illető számú ládikában eltemettünk.

10. ábra. Az 1. sz. ládika koponyája jellegzetes homloki középvarrattal (Sigray).

Az 1926. aug. 18-i eltemetés alkalmával az egyes vértanúcsontvázak elhelyezése és az egyes ládikák számjelei a Kerepesi temető hiteles anyakönyvi bejegyzései szerint a következők voltak:

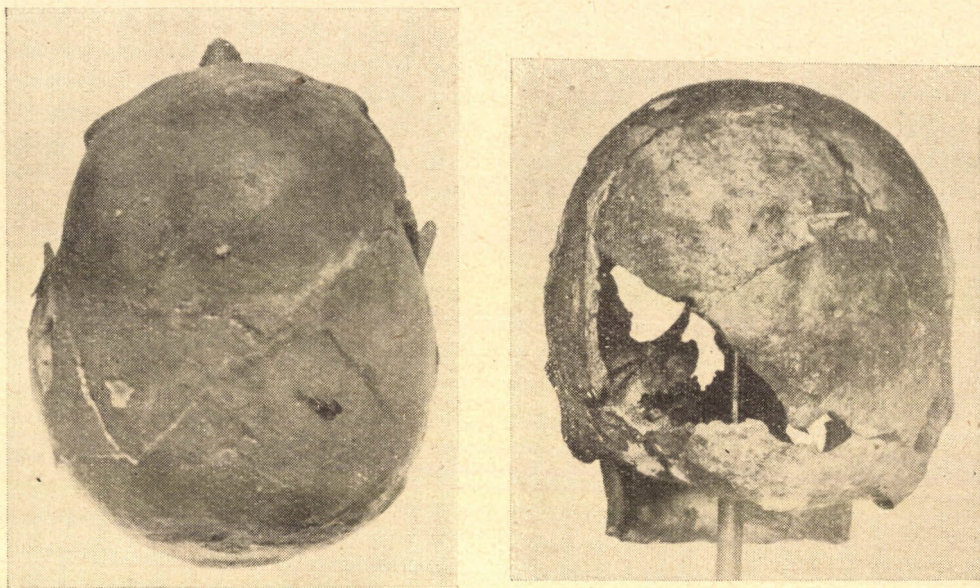
1. sz. ládika: Martinovics Ignác,
2. „ „ Sigray Jakab,
3. „ „ Hajnóczy József,
4. „ „ Szentmarjay Ferenc,
5. „ „ Laczkovics János,
6. „ „ Szolaresik Sándor,
7. „ „ Öz Pál.

Hosszas kiszáritás, megtisztítás és konzerválás után tüzetesen megvizsgálván az egyes ládikák tartalmát s a bennük talált csontvázak antropológiai jellegeit, csakhamar kiderült, hogy azokban egyfelől a csontmaradványok igen korhadt állapotban, kő- és malter-törmelékekkel s a régi ládikák korhadékaival keverten foglalnak helyet s másfelől antropológiai jellegeik nem egyeznek annak a vértanúnak antropológiai és személyi jellegeivel, akit 1914-ben az illető számú ládikába helyeztem. Ebből nyilvánvaló volt, hogy a többszöri áthelyezés alkalmával a ládikák számozása teljesen összeeserélődött. Ezért a legalaposabb, minden részletre kiterjedő vizsgálatra volt ismét szükség, hogy az egyes csontvázak személyazonosságát minden kétséget kizáróan meghatározhassam.

Mivel a csontvázak 1926-ban történt sírbatételük és többszöri áthelyezésük alatt igen sokat korhadtak és összetöredeztek, ezt a munkát csak az a

körülmény tette lehetővé és eredményessé, hogy róluk az 1914-es exhumálás alkalmával igen részletes méreti és morfológiai vizsgálatokat és fényképfelvételeket készítettem.

Ezért most kiindulásul elsősorban arra törekedtem, hogy ezek alapján az egyes csontvázakon olyan antropológiai jellegeket keressek, amelyek csak annál a vértanúnál fordultak elő s csak azután tértem annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy a többi antropológiai jellegek igazolják-e szintén a személyazonosság meghatározását.

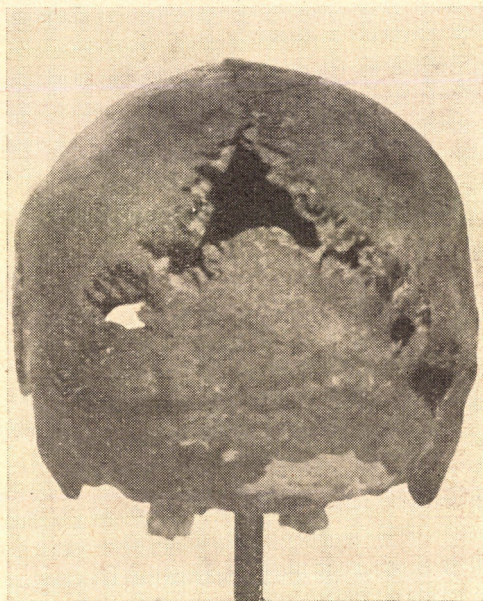

11. ábra. A 2. sz. ládika koponyája 1959-ben jellegzetes sérülésekkel és törési vonalakkal (Hajnóczy).

Ennek az igen aprólékos vizsgálatnak csak a legfőbb jellegeit s vég-eredményeit ismertetem itt.

Az 1. sz. ládikában a Kerepesi temető anyakönyve szerint Martinovics Ignác csontvázának kellett volna lennie. Amíg azonban Martinovics eléggé magas termetű, dinaroid jellegű volt, az 1. sz. ládika csontváza határozottan alacsony termetű, gyenge izomzatú férfié volt. A személyazonosság felismerését a homlokcsonton levő sutura metopica tette lehetővé és minden kétséget kizáróvá. Az 1914-es részletes leírással és 6 normában készült fényképekkel való összehasonlításból kiderült, hogy a 7 vértanú közül egyedül Sigraynak volt sutura metopica-ja. Ehhez járult a termet, életkor, a csontváz és koponya egyes részeinek méreti és morfológiai jellegeikben való teljes megegyezése. Ily módon az 1. sz. ládika csontváza összesen 82 azonossági jelleg alapján minden kétséget kizáróan Sigray Jakabénak bizonyult. E csontváz nyakcsigolyáin még a Sigrayt ért 3 pallosvágás közül is kettőnek nyomai kétségtelenül felismerhetők voltak.

A 2. sz. ládikában az 1914-es jegyzőkönyv szerint Sigray Jakab csontvázának kellett volna lennie, mivel azonban őt az 1. sz. ládikában találtam meg, nyilvánvaló, hogy itt más vértanú csontvázát kellett keresnem. Ez esetben az alacsony termeten, a méreti és morfológiai jellegeken kívül a csontváznak a 7 vértanú közül a legkorhadtabb és leghiányosabb állapota, a ruhamaradványok által okozott zöld patinák helye, nagysága s a régi törési és ragasztási felületek teljes egyezése vezetett biztos nyomra. Így e *csontváz*

12. ábra. A 3. sz. ládika koponyája jellegzetes lambdavarrattal (Öz Pál).

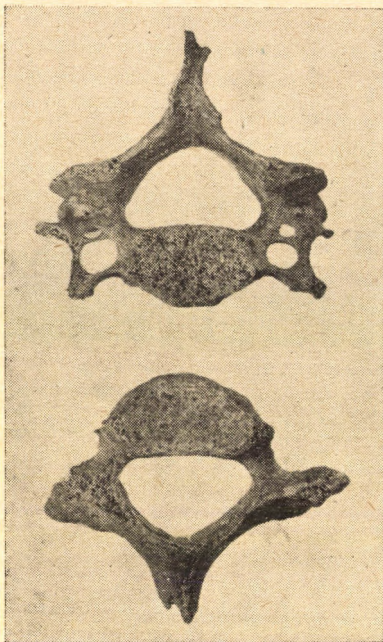
94 jelleg egyezése alapján kétségtelenül a legöregebb vértanúnak, az alacsony termetű Hajnóczy Józsefnek bizonyult.

Hasonló volt a helyzet a 3. sz. ládikával, melyben Hajnóczy József csontvázának kellett volna feküdnie, de helyette fiatal, alacsony termetű férfi csontjait találtam. Itt a koponyavarratok synostosisának teljes hiánya s a lambda varratban látható nagyszámú ossa Wormiana vezettek nyomra. E jellegek ugyanis az 1914-es exhumálásakor egyedül Öz Pálra voltak jellemzők. Az 1914-es adatokkal és méretekkel való tüzetes összehasonlítás után 106 méreti és morfológiai jellegben való teljes megegyezés bizonyította e csontváznak Öz Pállal való kétségtelen személyazonosságát. Ezeken kívül meg lehetett állapítani az Öz Pálra jellemző két pallosvágásnak a nyakcsigolyákon látható több nyomát is.

A 4. sz. ládikában az 1914-es elhelyezés alapján Szentmarjay Ferenc csontvázának kellett volna lennie. Szentmarjay azonban közepes termetű, fiatal férfi volt, míg a ládikában igen magas és erős izomzatú, javakorbeli férfi csontváza feküdt. Már pedig az 1914-es exhumálás adatai alapján tudjuk, hogy a 7 vértanú közül Laczkovicsnak volt a legmagasabb termete és legerőteljesebb, legizmosabb csontváza.

Külön személyazonossági bizonyítékul szolgált Laczkovicsnál az a tény, hogy bal combcsontja az 1914-es exhumálásakor ketté törött. A mostani exhumálás alkalmával valamennyi vértanú combcsontja ép volt, egyedül a 4. sz. ládika csontvázának bal combcsontja volt ketté törve s jól látszottak rajta az 1914-es ragasztás nyomai is.

Különösen fontos személyazonossági bizonyítékokat szolgáltattak a csaknem teljesen épen maradt nyakcsigolyák. Laczkovics János kivégeztetésekor

13. ábra. A 4. sz. ládika csontvázának VI—VII. nyakcsigolyája a pallosvágás jellegzetes nyomaival (Laczkovics).

a pallosvágás a VI. és VII. nyakcsigolyát érte oly módon, hogy átszelte a VII. nyakcsigolya baloldali harántnyúlványát és baloldali felső ízülőnyúlványát, majd a felette fekvő VI. nyakcsigolya testén ment keresztül, érintve a jobb alsó ízülőnyúlvány alsó csúcsát. A vágás tehát balról-jobbra, kissé emelkedő síkban haladt. Pontosan ilyen vágás teljesen ép nyomait látjuk a 4. sz. ládika csontvázának VI—VII. nyakcsigolyáján is.

Figyelembe véve az agykoponya, arckoponya, valamint a csontváz egyes részeinek fontosabb méreti és morfológiai jellegeit, valamint a ruha maradványok által okozott zöld patinának a csontokon látható helyét, alakját és nagyságát, *összesen 119 egyező jelleget találtam Laczkovicsnak 1914-ben részletesen leírt és lefényképezett csontváza és a 4. sz. ládika csontváza között s így annak a kivégzett Laczkovics Jánossal való személyazonossága minden kétségen felül áll.*

Az 5. sz. ládikában 1914-ben Laczkovics János csontvázát helyeztem. A fentiekből azonban világos, hogy a ládika számozása is el volt cserélve s így más vértanú csontvázát kellett benne keresnünk.

A személyazonosság meghatározását ez esetben megkönnyítette az a tény, hogy az 5. sz. ládika csontvázának végtagesontjai mérsékeltén magas termetű, koponyája és arcsontjai pedig aránylag nagyfejű, futó homlokú, keskeny, lefelé hegyesedő arcú, javakorbeli férfire vallottak. Mivel pedig az eddigi meghatározások alapján a 7 vértanú közül már csak Martinovics Ignác-ról, Szentmarjay Ferencről és Szolaresik Sándorról lehet szó, az 1914-es leírásokkal és fényképekkel összehasonlítva már eleve majdnem teljesen bizonyos,

14. ábra. Az 5. sz. ládika koponyája a felső jobb P_2 entopia-jával (Martinovics).

hogy az 5. sz. ládika csontvázában Martinovics Ignác csontjaival van dolgunk.

Még inkább fokozta e valószínűséget a fogazat vizsgálata. A fogazat sok jellegének megegyezése közül legdöntőbb fontosságú volt az 5. sz. ládika koponyáján a jobboldali felső kiszápfog entopiája. Ilyen rendellenesség a 7 vértanú közül egyedül Martinovics Ignácnál fordult elő.

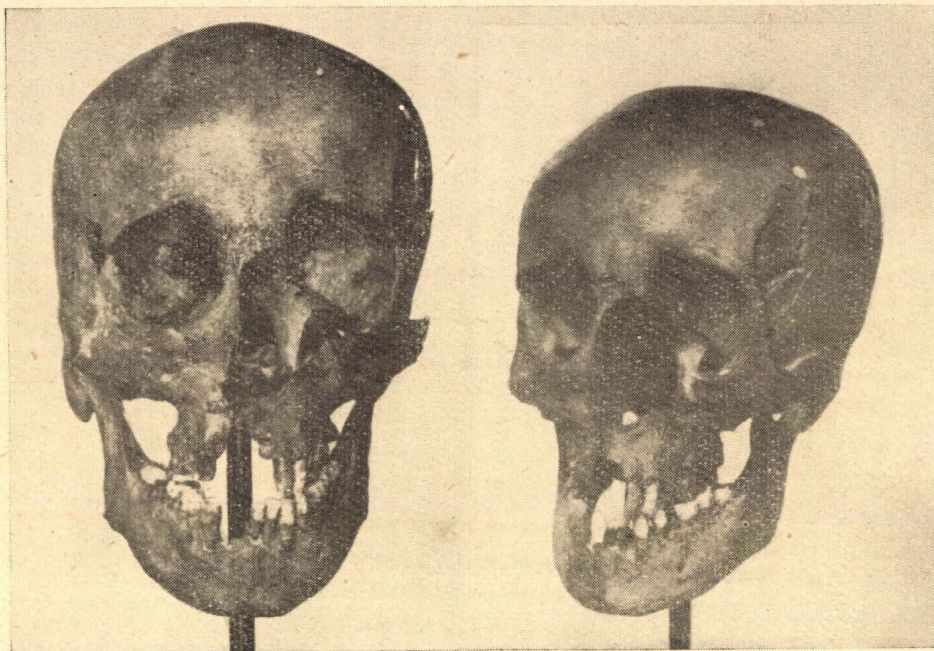
Szerencsés véletlen folytán elég ép állapotban megmaradtak a nyakcsigolyák s így megállapítható volt, hogy az 5. sz. ládika csontvázának VI. és VII. nyakcsigolyáján a pallosvágás okozta sérülések pontosan ugyanolyan alakúak és helyzetűek, amint azt 1914-ben Martinovics csontvázán megállapítottam.

Ily módon összesen 122 méreti és morfológiai jellegnek teljes egyezése kétségtelenül bizonyítja, hogy az 5. sz. ládika csontváza a kivégzett Martinovics Ignáccal azonos.

Ezek után a 6. és 7. sz. ládika csontvázaiban már csak Szentmarjay Ferencről és Szolaresik Sándorról lehet szó. Bár termetükben és életkorukban nincs lényeges különbség s a pallosvágást is mindketten az V. és VI. nyakcsigolya között kapták, mégis a részletekben, az egyes csontok alkatában,

a pallosvágás okozta sérülések alakjában, helyében, a fogak és varratok alakjában, legfőképpen pedig az agykoponya és arckoponya méreti és morfológiai jellegeiben igen sok különbség mutatható ki közöttük, melyeket az 1914-es exhumálás alkalmával részletesen leírtam és lefényképeztem, hogy személyazonosságuk azok alapján jól megkülönböztethető.

Így perdöntő fontosságú volt a 6. sz. ládika koponyájának a jobb felső M_2 gyökere felett látható fistula, és még inkább az állkapocs kettős foramen

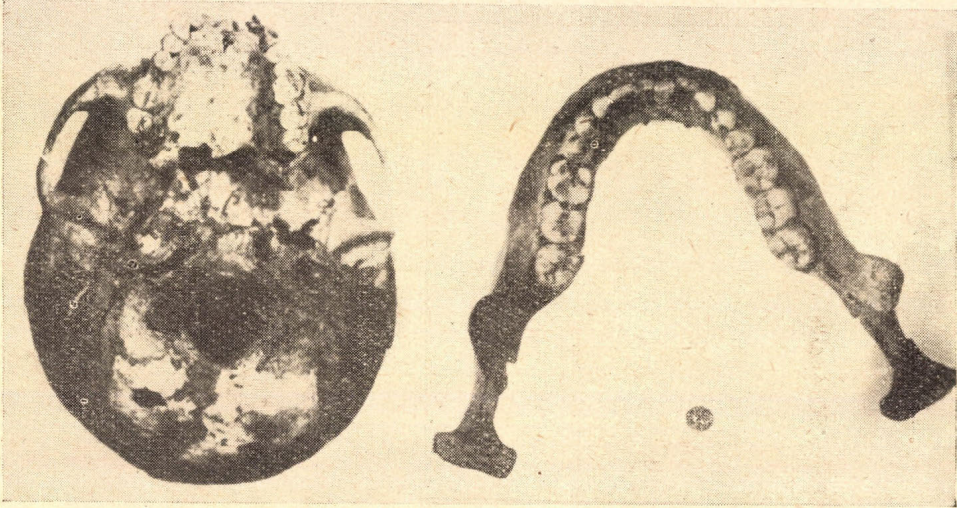

15. ábra. A 6. sz. ládika koponyája jellegzetes kettős foramen mentale-val (Szentmarjay).

mentale-ja, amely rendellenesség a 7 vértanú közül egyedül Szentmarjay Ferencnél fordult elő s így a 93 méreti és morfológiai jellegben való teljes egyezés kétségtelenné teszi, hogy a 6. sz. ládika csontváza Szentmarjay Ferencével azonos.

A 7. sz. ládika csontvázának perdöntő fontosságú személyazonossági bizonyítéka úgy a felső fogsorban, mint az állkapocsban a rágófelület erős és feltűnően ferde kopása a baloldali zápfogakon, szemben a jobboldali zápfogaknak egészen gyenge kopottságával. Ez a rágási aszimmetria a 7 vértanú közül egyedül Szolarcsik Sándor fogazatán jelentkezett. De lényegesen eltér Szolarcsik mesoprosop, négyszegletes arca is Szentmarjay leptoprosop arc-típusától, keskeny, magas orbita alakjától, hogy csak a legfontosabb különbségeket említsem. S amíg Szentmarjay csontvázán zöldes patinának semmi nyoma nincsen, addig Szolarcsik jobb kezén és medencéjén látható zöld foltok teljesen egyeznek az 1914-es exhumáláskor leírtakkal. Így összesen 163 méreti és morfológiai jelleg egyezése bizonyítja a 7 számú ládika csontvázának Szolarcsik Sándorral való kétségtelen személyazonosságát.

Az egyes csontvázak leírásakor, személyazonosságuk bizonyítékainak meghatározásakor több helyen röviden megemlékeztem a pallosvágásoknak a nyakcsigolyákon látható nyomairól. Miután az exhumálás alkalmával az egyes csontvázakat teljesen magam fejtettem ki, minden egyes csontot, csonttöredéket nemcsak megmentettem, hanem in situ helyzetüket is pontosan megfigyeltem, így a nyakcsigolyákból levágott kis részek alakjából, helyzetéből, valamint a csigolyák ízülésmódjából azt is meg lehetett állapítanom, hogy a pallosvágást bal oldalról kapták. Ott ugyanis még eredeti ízülésben voltak a csigolyák, míg a jobb oldalon a vágás ereje következtében már kissé széjjel tolódtak.

16. ábra. A 7. sz. ládika koponyája és állkapcsa jellegzetes ellentétes kétoldali abrasio-val (Szolarcsik Sándor).

Igazak tehát azok az egykorú képek, melyek a kivégzést úgy ábrázolják, hogy a kivégzendő széken ül, előtte áll pallosával a hóhér, háta megett pedig a fejt, vagy üstökét tartó hóhérségéd. De szóról szóra igaznak bizonyultak a Magyar Hírmondónak Martinovics kivégzéséről írott eme szavai is: „Martinovics fejt, a szemkötő keszkenőnél fogva tartván a Hóhérlégény: fel-találta rántani a szemfedelét, abban a szempillantásban, midőn éppen fel-vonta vala már a Hóhér, pallosát: úgy hogy mind a felvonott pallos szemébe tűnt; mind pedig még egyszer a Néző-Sokaság is Martinovicsnak. Újra békötődtek tehát szemei, még pedig úgy, hogy többé világosságot nem láthatának.” Ez csak úgy volt lehetséges, ha hóhér tényleg előtte állott, a hóhérségéd pedig hátulról fogta a keszkenőt.

Kazinczy Ferencnek sokszor igen részletes személyleírásairól viszont megállapítható, hogy azokba, a hűségre és minél nagyobb részletességre való általános törekvés mellett itt-ott a művészi fantázia és színező készség is bele játszott. Kazinczy önéletírásából ugyanis tudjuk, hogy ő maga is elég jól rajzolt és festett.

Íme az antropológiai vizsgálat tehát nemcsak a vértanúk sírjainak megtalálását és hitelesítését, nemcsak a talált egyes csontvázak személyazonosságának minden kétséget kizáró meghatározását tette lehetővé, hanem egyben fontos támpontokat nyújtott a véres esemény részleteinek tisztázásához, sőt az egyes történeti források kisebb vagy nagyobb fokú hitelességének megállapításához is.

Ezért azt hiszem, hogy a magyar Jakobinusok ismeretlen sírjainak megkereséséről, az azokban talált csontvázaknak kétszeri exhumálásáról és tudományos vizsgálatáról szóló eme rövid összefoglalás is elég meggyőzően bizonyítja az antropológia és a történettudományok együttműködésének fontosságát és eredményességét.

Kívánatos lenne, hogy nemzeti nagyjainknak sírjait, történelmi eseményeknek helyeit a jövőben többé sohasse keressék és sohasse bolygassák meg, bármilyen célból is, antropológus szakértő jelenléte és aktív együttműködése nélkül.

(Előadva az Embertani Szakosztály 1960. VI. 29-én tartott ülésén)

IDENTIFIZIERUNGS-UNTERSUCHUNGEN AN DEN KNOCHENGERÜSTEN DER UNGARISCHEN JAKOBINER

Von

Universitätsprofessor L. Bartucz

Zusammenfassung

Einen der schönsten Erfolge der angewandten Anthropologie bzw. der Zusammenarbeit von Anthropologie und Geschichtswissenschaften stellt die zweimalige Exhumierung und wissenschaftliche Untersuchung der Knochengerüste der ungarischen Jakobiner dar.

Wegen ihrer leitenden Rolle in der ungarischen Jakobiner-Bewegung liess Kaiser Franz am 20. Mai 1795. Ignaz Martinovics, Johann Laczkovics, Josef Hajnóczy, Franz Szentmarjay, Jakob Sigray und am 3. Juni 1795. Alexander Szolárcsik und Paul Öz enthaupten. 119. Jahre lang blieb der Ort der Bestattung unbekannt. Im Jahre 1914 betraute die Hauptstadt Budapest auf Grund des von Dr. Albert Gárdonyi entdeckten zeitgenössischen Situationsplans von Friedrich Hainiss den Verfasser mit den Forschungs-Ausgrabungen, die im Juni 1914. zur Auffindung von 7 enthaupteten männlichen Skeletten in 3 Einzelgräbern und in einem gemeinsamen Grabe führten. In jedem Falle lag der Kopf mit den abgeschlagenen Halswirbeln zwischen den Knien.

Auf Grund der Einsammlung der auf die Hingerichteten und auf die Hinrichtung bezüglichen zeitgenössischen persönlichen und geschichtlichen Angaben und Bilder, sowie eines ausführlichen Vergleichs mit den anthropologischen Merkmalen der einzelnen Knochengerüste gelang es jedes einzeln zu identifizieren. Nachdem infolge der eingetretenen politischen Ereignisse das Begräbnis nur nach 12 Jahren, im August 1926. erfolgen konnte, und da im Kerepeser Friedhof die vermoderten Knochen sogar zweimal in neue Särge und in eine andere Krypta gelangten, erhielt der Universitätsprofessor Dr. Lajos Bartucz wieder, diesmal vom Exekutivkomité des Rates der Hauptstadt Budapest im September 1959. den Auftrag die Knochengerüste anthropologisch zu untersuchen. Bei dieser Gelegenheit stellte es sich heraus, dass die Merkzeichen der Särge vertauscht und die Knochengerüste bereits stark vermodert sind. Auf Grund eingehender anthropologischer Untersuchungen gelang es ihm trotzdem, am Knochengerüst jedes Märtyrers derartige charakteristische anthropologische Merkmale zu finden (wie Körperbau, Lebensalter, Zahl, Stelle und Form der Schwerthiebe, morphologische Merkmale, Dimensionen, Typus des Gehirnschädels, morphologische Merkmale, Dimensionen und Typus des Gesichtsschädels, Form der Nase, Anormalitäten der Suturen und Zähne, Stelle der Verletzungen, Form der Bruchlinien, Dimensionen und morphologische Merkmale der Extremitätenknochen, Stellen und Formen der durch die Kleidungsreste verursachten Patina usw.) welche die neuerliche persönliche Identifizierung mit voller Bestimmtheit ermöglichten.